

УДК: 94 (437) «1948/1953»

О.І. СВЕЖЕНЦЕВА, О.Ю. МОВЧАН

ВСТАНОВЛЕННЯ ДИКТАТУРИ КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ ТА ЗМІНА ПРИНЦИПІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ЧСР НА РУБЕЖІ 1940-1950-х РОКІВ

Свеженцева Оксана Іванівна – кандидат історичних наук, доцент кафедри країнознавства Закарпатського державного університету

Мовчан Ольга Юріївна – студентка магістратури факультету міжнародних відносин Закарпатського державного університету

У статті автори аналізують особливості становлення структури тоталітарної політичної системи Чехословаччини на рубежі 40-50 років ХХ століття. Висвітлюються основні етапи встановлення диктатури комуністичної партії та зміна принципів організації державної влади у ЧСР.

Ключові слова: Чехословаччина, антидемократичні перетворення, комуністична монополізація.

В статье авторы анализируют особенности становления структуры тоталитарной политической системы Чехословакии на рубеже 40-50 годов ХХ века. Изучаются основные этапы установления диктатуры коммунистической партии, а также изменение принципов организации государственной власти в ЧСР.

Ключевые слова: Чехословакия, антидемократические преобразования, коммунистическая монополізація.

In given clause the authors pay the basic attention on feature structure of totalitarian political system of Czechoslovakia on a boundary of 40-50 years of ХХ century. The article deals with the main stages of establishment of the Communist Party's dictatorship and the changes in the principles of organization of the government in Czechoslovakia.

Key words: Czechoslovakia, antidemocratic reorganization, communistic monopolization.

© О.І. Свеженцева, О.Ю. Мовчан, 2012

Постановка проблеми. У другій половині 40-х років ХХ століття Комуністична партія Чехословаччини починає набувати особливого статусу в суспільстві. Для багатьох громадян перемога СРСР над гітлерівською Німеччиною асоціювалася з перемогою ідей комуністів, і вони масово вступали до Компартії Чехословаччини. Компартією керувала ідейно профільтована, активна і відносно молода за віком політична еліта, яка, скориставшись неконсолідованою та різношерстою ідейною позицією некомуністичних партій, змогла нав'язати суспільству власну модель політичної системи. Внаслідок об'єктивних причин у повоєнній Чехословаччині відбувається серйозне поліви́ння центристських і навіть правих чехословацьких партій та політиків. Соціалістична ідея утверджувалася в якості єдиної альтернативи суспільно-політичного розвитку ЧСР, проблеми приховувалися у тому, що приклад побудови соціалізму, в своєму хибному розумінні, нав'язливо пропонував Радянський Союз.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія проблеми охоплює значну кількість теоретичних розробок, які різняться концептуальними підходами та протилежними висновками. Для сучасної зарубіжної історіографії пріоритетом досліджень є вирішальний фактор (зовнішній чи внутрішній) антидемократичної трансформації у ЧСР, це зокрема висвітлюється у працях К.Каплана [18], І.Моулса [21] та Я.Пешека [22]. Важливу роль у вивченні східноєвропейської історії новітнього часу та ЧСР у т.ч., в сучасній Росії відіграють досвідчені історики – Т. Волокітіна, Г. Мурашко, А. Носкова [2], В. Мар'їна, Е. Серапіонова, Е. Задорожнюк [13] та ін. Російські науковці

досить об'єктивно визначають причини, які призвели до утвердження комуністичних режимів та особливої ролі СРСР у регіоні. Не заперечуючи впливу зовнішнього фактора, вищезгадані вчені переважно вважають національну політику та внутрішньополітичні кроки чехословацької еліти. На їх думку, найактивнішим рушієм процесу формування та функціонування комуністичного режиму в ЧСР був «новий політичний клас» – партійно-державна номенклатура. Серед українських богемістів найбільш комплексно антидемократичний дискурс у ЧСР дослідив І. Вовканич [1]. Сьогодні усі історіографічні концепції з питань трансформаційних процесів у ЧСР у 1948 – 1953 рр. незалежно від їх хронологічної та хронологічної приналежності потребують критичного аналізу.

Мета дослідження. Дане наукове дослідження має на меті: розкрити передумови, головні чинники і механізми формування політичної системи радянського зразка в Чехословаччині; визначити ступінь впливу та співвідношення внутрішніх і зовнішніх факторів у встановленні тоталітарної системи в ЧСР на рубежі 40-х–50-х рр. ХХ ст.; висвітлити процес «нав'язування» методів утвердження комуністичного режиму Радянським Союзом; розглянути основні методи комуністичної монополізації засобів впливу на суспільну думку в ЧСР.

Виклад основного матеріалу дослідження. Завдяки дії різнопланових факторів у травні 1946 р. на перших повоєнних виборах до Конституційно-давчих Національних Зборів ЧСР комуністи здобувають лідерство – 38% усіх голосів, тоді як націонал-соціалісти – 18,3%, інші партії: Народна

– 15,3%, Соціал-демократична – 12,3%, Словацька демократична партія – 14,3%, Партія праці – 0,7%, Партія свободи – 1% голосів [29]. Головою КНЗ ЧСР обрали націонал-соціаліста Й.Давіда, серед його заступників була комуністка А.Годінова-Спурна [27].

Некомуністичні партії через відсутність єдності не змогли серйозно протистояти комуністам у боротьбі за владу. Проте в Словаччині Демократична партія переконливо перемогла КПС і визначала лінію словацької парламентської фракції, впливаючи і на загальнодержавні рішення, позаяк КНЗ ЧСР могли затвердити закон не менше, як половиною голосів депутатів від Словаччини. Тому переконливо тут звучить теза дослідника І.І. Вовканича про те, що після виборів 26 травня 1946 р. у ЧСР склався хиткий політичний баланс з невирішеним до кінця питанням про владу [1, с.115]. Але у загальнодержавному масштабі КПЧ і КПС здобули перемогу, і це дало їм можливість значною мірою впливати на суспільно-політичну ситуацію в Чехословаччині. Прем'єр-міністром нового уряду став Генеральний секретар КПЧ Клемент Готтвальд (1896-1953), загалом із 26 міністерських посад 9 відійшло до комуністів, інші міністерські портфелі було розподілено між націонал-соціалістами (4), депутатами народної партії (4), соціал-демократами (3) та словацькими демократами (4). Міністерство національної оборони і міністерство закордонних справ очолили позапартійні особи: Л. Свобода та Я. Масарик [8, с.484]. У руках комуністів залишилося важливе Міністерство внутрішніх справ ЧСР, яке продовжував очолювати В. Носек. Особисто К. Готтвальд неодноразово заявляв, що це міністерство ніколи і нікому чехословацькі комуністи не віддадуть. КПЧ не погодилась з пропозицією некомуністичних партій, щоб міністра внутрішніх справ кожного виборчого періоду висувала інша партія. Не прийняли комуністи й положення про те, що керівники МВС та держбезпеки не можуть бути з рядів однієї партії. Позаяк КПЧ відкинула і вимогу соціал-демократів вивести з-під юрисдикції МВС контрольовані комуністами органи державної безпеки і підпорядкувати їх безпосередньо Президії кабінету міністрів ЧСР, це міністерство поступово перетворилося в анклав Компартії і на центр тотального комуністичного терору проти політичних противників КПЧ і КПС.

Важливим знаряддям, за допомогою якого КПЧ і КПС обмежили повноцінне функціонування чехословацької парламентської демократії, були механізми погодження спільної політичної лінії всіх легально діючих партій у рамках Національного фронту чехів і словаків. По-перше, політичні партії зобов'язалися діяти тільки на платформі програми НФ і не критикувати його політику; по-друге, знову створити спільно коаліційний уряд за пропорційним партійним представництвом, дії якого, особливо зовнішньополітичні, також не підлягали критиці; по-третє, перед винесенням на розгляд парламенту погоджувати кожне принципове питання на нарадах делегацій партій у НФ [14, л.28]. Демократичні партії країни, які вбачали в НФ чехів і словаків коаліцію близьких за про-

грамними діями партій, прагнули припинити комуністичний наступ. Проте праві сили виявились неготовими врятувати механізм чехословацької парламентської демократії і стати «об'єднаною реакцією» на «народну демократію», у чому намагаються нас переконати праці радянських дослідників.

У лютому 1948 р. дванадцять міністрів уряду ЧСР – представники Національно-соціалістичної, Народної та Словацької демократичної партій подали у відставку, вважаючи подальше перебування в коаліції з КПЧ неможливим. Некомуністичні міністри протестували, зокрема, з приводу ігнорування комуністом В. Носеком – міністром внутрішніх справ – рішення уряду про припинення чисток у правоохоронних органах. В країні виникла гостра політична криза, під час якої некомуністичні партії продемонстрували відсутність єдності, бездіяльність їх лідерів та спроби перекласти відповідальність за розв'язання урядової і політичної кризи в країні на плечі хворого президента, тоді як Компартія, яка контролювала органи державної адміністрації, армію, профспілки, заводські ради, мала достатньо сил, щоб розправитися зі своїми «нещодавніми партнерами». У дні кризи вона вивела на вулиці столиці та інших міст десятки тисяч своїх прихильників. Під тиском КПЧ президент Е.Бенеш змушений був прийняти відставку демократичних міністрів, яких замінили прокомуністичні політики. По суті, це був державний переворот, у результаті якого Компартія захопила владу в ЧСР [21, с.81]. КПЧ приступила до утвердження тоталітарного режиму, реорганізації всього життя країни за радянським взірцем. Вибори до Національних зборів країни 30 травня 1948 р. принесли «відродженому» Народному фронту 80,3% голосів. Чеські та словацькі комуністи разом з близькими до них соціал-демократами отримали 79% місць у парламенті [30]. Травнева Конституція 1948 р. закріпила зміни, що відбулися [28]. Президент Е.Бенеш відмовився підписати Конституцію і подав у відставку. Новим президентом ЧСР став лідер КПЧ К. Готтвальд.

1948 р. став переломним для Чехословаччини. КПЧ продовжувала зміцнювати свої позиції, вона пішла шляхом встановлення в країні своєї диктатури. З цією метою було проведено об'єднання соціал-демократів з комуністами та словацької Компартії з КПЧ. У червні 1948 р. відбулася спільна конференція представників КПЧ і соціал-демократичної партії, яка прийняла рішення про об'єднання двох партій на принципах марксизму-ленізму та на організаційній основі КПЧ [4, с.860]. А 27-28 вересня 1948 р. одногослосно було прийняте рішення про організаційне об'єднання КПС із КПЧ [55, с.910]. Основною причиною такого союзу комуністи називали «велике бажання всіх трудящих Чехословацької республіки мати єдине політичне керівництво, єдину партію». Листопадове засідання чехословацьких комуністів констатувало утворення однієї Комуністичної партії Чехословаччини з центром у Празі. КПС трансформувалась у територіальну організацію КПЧ у Словаччині [22, с.114], що значно обмежувало реаль-

ну можливість здійснення самостійної словацької політики, право на яку фіксувала Конституція від 9 травня 1948 р. [28]. Партійна організація у Словаччині зберегла назву Комуністична партія Словаччини, діяльністю якої керували рішення з'їздів КПЧ та ЦК КПЧ. До розширеної Президії ЦК КПЧ ввійшло п'ятеро представників від Словаччини – В.Широкий, Ю. Дюриш, Ш. Баштеванський, В.Клементіс та Г. Гусак. Президія ЦК КПЧ схвалювала кандидатури членів Президії та Секретаріату ЦК КПС, голів Словацької Національної Ради, перших секретарів Обласних комітетів КПС, головного редактора «Правди» – офіційного періодичного видання ЦК КПС, голів громадських організацій та ін. [19, 1.126]

Місце і роль словацьких владних органів у конституційній системі ЧСР проявлялися у наступному: Словацька Національна Рада проєкти своїх рішень попередньо подавала на розгляд уряду ЧСР, Корпус Уповноважених реально перетворився на місцевий виконавчий орган та потрапив під повний контроль центрального уряду, вирішальним було слово центральної влади і при призначенні державних чиновників у Словаччині. Таке звуження правового поля самоврядування Словаччини відбулося ще у 1947 році, після чергової Празької угоди.

Не можемо обійти увагою той факт, що в умовах утвердження комуністичного режиму в Чехословаччині, хоча й номінально, проте продовжували діяти некомуністичні Соціалістична (колишня - Національно-соціалістична) та Католицька (колишня Народна) партії. Поразка демократичних сил у лютому 1948 р. призвела до фактичної зупинки діяльності Національно-соціалістичної та Народної партій і до створення на їх основі двох нових партій – Соціалістичної та Католицької [15; 16]. Про номінальність переформатованих партій свідчить динаміка кількості їх членів. Протягом переломного 1948 р. представників Соціалістичної (Національно-соціалістичної) партії зменшилося із 500 тис. до 15 тис. членів, а Католицької (Народної), відповідно із 400 тис. стало 35 тис. членів партії [18, s.35]. Вони ввійшли до складу оновленого Національного фронту, в якому, звісно, керівна роль належала КПЧ. Соціалістична та Католицька партії здійснювали свою діяльність під пильним наглядом Центрального комітету дії НФ, який мав право затверджувати їх програму і статут, здійснювати персональні призначення в керівних органах цих партій, а також контролювати їх діяльність з важливих питань внутрішньої чи зовнішньої політики. Це давало можливість Компартії Чехословаччини через Центральний комітет дії НФ здійснювати належний вплив на політику Соціалістичної і Католицької партій та їх практичну діяльність. До складу центральних і обласних органів Соціалістичної партії входили комуністи, направлені ЦК КПЧ. Основою соціального контингенту цих партій були селяни, ремісники, дрібні підприємці, службовці, інтелігенція. Від соціалістів та «католиків» до Національних зборів потрапило по 23 депутата, партії мали свої офіційні періодичні видання, щоправда, шеф-редакторами газет були комуністи [7, с.410].

Про суто декоративну роль некомуністичних чехословацьких партій свідчать неодноразові комуністично-орієнтовані виступи їх очільників, в яких останні заявляли про необхідність розбудови соціалізму, необхідність зміцнення дружби з СРСР, про міжнародну солідарність «з прогресивною частиною людства», боротьбу за мир та боротьбу проти антидержавної діяльності вищого католицького духовенства, про створення єдиних кооперативів на селі тощо [6, с.353-355].

При перетворенні КПЧ в державну партію партійне керівництво враховувало і активно використовувало досвід СРСР. До Президії ЦК КПЧ, як і раніше, входило 27 осіб, але з метою прийняття оперативних рішень було створено його «вузьке керівництво», куди, крім К. Готтвальда, ввійшли А. Запотоцький, В. Копецький, Р. Сланський та В. Широкий. Саме цей орган приймав важливі рішення, не виносячи питання не тільки на пленуми, але й на Президію ЦК КПЧ. Останнє слово при обговоренні завжди належало К. Готтвальду. Крім того, при Президії виникла сітка різних допоміжних органів і комісій: ради з економічних та культурних питань, церковна «шістка», кооперативна «п'ятірка» з цінової та продовольчої політики тощо. Незважаючи на свій допоміжний характер, вони мали досить широкі повноваження. Почав діяти також «вузький секретаріат» ЦК КПЧ, який очолював Р. Сланський. У керівництві партією і державою був встановлений ієрархічний підхід. Кожен був зобов'язаний знати свій номер, свою норму привілеїв, своє місце в прямому сенсі слова.

Радянська модель держави в Чехословаччині характеризувалася відсутністю чіткого розмежування функцій комуністичної партії, рад і органів управління. Виник і діяв певний симбіоз, верховенство в якому належало партії. В ієрархії державної влади й управління саме партійні органи функціонували як «верхній поверх», як їх головний суб'єкт і остання інстанція.

У Чехословаччині «культ особи», ознаки якого проявлялись ще в «долютневий» період, на рубежі 40-х – 50-х років поступово набрав більш чіткіших форм та всеосяжного характеру. Це стосувалося не тільки найвищих керівників партії, але і місцевих. Завдяки намаганням Р. Сланського, В.Копецького та інших функціонерів догодити керівнику Компартії, його «культ» набрав чималих масштабів. У цілому сформований і застосований у політичній практиці країн регіону принцип «вождізму» визначив завершеність процесу побудови ієрархічної «піраміди» влади. «Вождь» уособлював собою вершину партійно-державної «вертикалі», зосередивши в своїх руках безмежну владу над суспільством та країною. Новий режим почав створювати власну еліту, свою «нову інтелігенцію» з числа робітників і селян. Генеральний секретар ЦК КПЧ Р. Сланський стверджував, що кадрове питання є одним з найважливіших, тому слід сформувати ідеологічно-надійний кадровий склад політичної та господарської системи. З початку 1949 р. стратегію Р. Сланського втілював у життя Л.Копржива – секретар Центрального відділу кадрів Секретаріату ЦК КПЧ. Л. Копржива

стверджував історичну місію робітничого класу: «Трудящі є важливою опорою партії і найнадійніші гарантії того, що ми рішуче підемо вперед, дають нам саме вони» [17]. Вже через рік близько 30% керівників державних підприємств були замінені політично надійними кадрами.

Для виховання нових кадрів Комуністична партія ЧСР використовувала відпрацьовані радянські методи: у квітні 1949 р. у Празі створено єдину молодіжну організацію – Чехословацький союз молоді, та за радянським зразком, налагоджувалась робота дитячої піонерської організації [23]. Інші дитячі та молодіжні організації припинили своє існування. Важливу роль у вихованні робітничої еліти відіграли Державні робітничі школи, відкриті у жовтні 1949 р., випускники яких уже в 1951 році прийшли на заміну старим функціонерам.

«Класовий підхід» став домінуючим у кадровій політиці, в кар'єрі, при виконанні громадських обов'язків, навіть при зарахуванні дітей до школи. Вищі органи комуністичної партії стали реальним владовиконавчим механізмом, що тотально контролював суспільство. Цей механізм, створений за радянським прикладом, був серцевиною всього партійно-державного керівництва [24, s.24].

В основі організації державного апарату лежав принцип «демократичного централізму», причому з акцентом на централізмі в бюрократичному трактуванні цього поняття. Теза про злиття бюрократичного апарату з народом служила основою для виникнення і поширення у масовій свідомості переконання в тому, що існує «єдність суспільства і держави». Такий умовивід мав далекоглядні наслідки, він передбачав проблему можливих протиріч між суспільством і державними органами, сформувався контроль за їхньою діяльністю з боку «трудящих».

Наприкінці 40-х років у Чехословаччині складалася і діяла представницька система влади, що включала в себе парламент як її центральний орган і місцеві органи – народні ради усіх рівнів. «Піраміда» рад була покликана уособлювати реалізацію принципів справжнього «народовладдя» [28]. Цей підхід втілювався як у Конституції Чехословаччини, так і в інших національних конституціях регіону. Під час їх підготовки «народно-демократичні» держави безпосередньо орієнтувалися на Конституцію СРСР 1936 р. [9], саме в ній бачили для себе «великий прообраз» [3, с.328]. В окремих країнах, за радянським взірцем, назви перших конституцій були персоналізовані: Димитровська в Болгарії, Готвальдівська в Чехословаччині. Великий розрив між демократичними суспільними нормами і реальним життям у Чехословаччині яскраво демонструє діяльність парламенту – вищого органу законодавчої влади. Завдання перетворити парламент у «представництво трудящих» було першочерговим [26].

Реалізація такого підходу на практиці, як правило, означала прагнення провести у вищій законодавчій орган якомога більше членів Компартії. Робота парламенту зводилась значною мірою до діяльності комісій, ця тенденція йшла в руслі зву-

ження і формалізації ролі вищого законодавчого органу. Згодом такого роду процес був вдало названий російськими дослідниками «депарламентаризація» парламентів [2, с.243].

Істотних змін зазнала і практика відкликання депутатів, що мала в первісному задумі проілюструвати істинно демократичний характер виборного органу. У Конституції були конкретні статті, що фіксували право виборців відкликати своїх обранців. Проте відкликання і заміна депутатів була прерогативою найвищих керівних осіб. Без відома виборців з Національних зборів Чехословаччини відкликались десятки депутатів. І тільки у крайніх випадках про вихід депутатів з парламенту оголошувалося. На початку 1950-х років парламент Чехословаччини втратив свої сутнісні законодавчі функції, він усе відчутніше ставав своєрідним «орнаментом» на фасаді існуючої системи влади, яка діяла під суворим ідеологічним контролем правлячої партії.

Конституція ЧСР закріпила принцип єдності законодавчої, виконавчої і судової влади. Важливе місце в політичній системі країни займали органи правосуддя. Загалом їх нормальним і правильним функціонуванням вважалось точне наслідування досвіду органів СРСР [10, с.688-689]. В ЧСР поступово сформувалася моністична структура влади, для якої було характерне злиття законодавчої, виконавчої і судової влади, і цей факт відкрито заявляє про тоталітарні ознаки політичного режиму.

Комуністичне керівництво розуміло, що тоталітарній системі може загрожувати не тільки неконтрольований парламент, але й неконтрольована партія, адже вона веде корпоративне життя, має свої інститути та ідеологію. Саме тому внутрішні партійні функціонери прагнули наблизити КПЧ до «максимальної монолітності», відфільтрувати з партії «ненадійних елементів», сформувати ідеологічну єдність. З метою ефективної організації дисципліни в партії та державі, для створення «ідейної єдності» державно-партійні діячі організовували масштабні чистки в рядах КПЧ. Вже 1948 р. поклав початок масового заклику в ряди Компартії: за кілька місяців її чисельність зросла з 1,4 до 2,5 млн. членів; 320 тис. чоловік влилось до Компартії з інших політичних партій [20, с.461].

У червні 1948 р. керівництво КПЧ прийняло рішення зупинити масове зарахування до партії. За рекомендаціями А. Жданова і Г. Маленкова в партійній практиці ЧСР з'явився суворий індивідуальний підхід при зарахуванні нових членів до партії та кандидатський стаж. Було розпочато посилене вивчення радянського досвіду «перевірки партдокументів». Основною метою «перевірки» оголошувалось змусити комуністів працювати над собою, вивчати проблеми марксизму-ленізму [13, с.90].

Найвищі керівники КПЧ намагались створити «більшовицький тип партії без порушення її масовості», за їхніми висловлюваннями «перевірка партдокументів – це не чистка», основна її мета – виховання «активних борців за соціалізм». У період з жовтня 1948 по березень 1949 років у Чехословаччині пройшов перший етап перевірки членів Компартії, у результаті якого кількість комуністів

зменшилася на 363 тис. (до перевірки КПЧ нараховувала 2674 тис. членів, після перевірки – 2311 тис. членів і кандидатів). 522 тисячі комуністів було переведено у статус кандидатів, для робітників кандидатський стаж встановлено терміном на 1 р., а для службовців та інших категорій населення – 2 роки. На початок 1950-го р. було заплановано більш серйозну і ґрунтовну перевірку партійних документів членів і кандидатів КПЧ.

Станом на лютий 1951 р. перевірку пройшло 1847 тис. членів і кандидатів партії. Із складу Комуністичної партії було виключено близько 26 тисяч осіб, а 144 тисячі членів і кандидатів були «викреслені із списку», що означало призупинення членства в партії. Згідно з директивами ЦК КПЧ, «викреслення зі списку» застосовували до членів і кандидатів з «добрими намірами, але нездатних розуміти і проводити політику партії». Попри скорочення кількості членів, КПЧ зберігала масовий характер, наприкінці 1951 р. члени і кандидати в члени КПЧ становили близько 14 % від усього населення країни [12, с.90]. Постійно змінювався соціальний склад Компартії, зокрема, в результаті «перевірок» партійних документів членів і кандидатів у члени КПЧ, зменшувався відсоток селян, домогосподарок, пенсіонерів та викладачів і зроставав відсоток робітників та чиновників [18, s.121].

Суттєво, що в результаті перевірок з лав партії переважно було відраховано комуністів, які вступили до КПЧ після 1948 р. та влилися до неї з інших політичних партій [2, с.163].

Висновки. Новий режим у ЧСР почав створювати власну еліту, свою «нову інтелігенцію» з числа робітників і селян. «Класовий підхід» став домінуючим у кадровій політиці, в кар'єрі, під час виконання громадських обов'язків. Комуністичне керівництво розуміло, що тоталітарній системі може загрозувати не тільки неконтрольований парламент, але й неконтрольована партія.

Саме тому внутрішні партійні функціонери прагнули наблизити КПЧ до «максимальної монолітності», відфільтрувати з партії «ненадійних елементів». З метою ефективної підтримки дисципліни в партії та державі, для створення «ідейної єдності» державно-партійні діячі організували масштабні чистки в рядах КПЧ. Процес створення потенціалу надійних, орієнтованих на виконання наказів кадрів відбувся. Саме вони створили основу виконавчого механізму, готового до роботи в рамках створеної командної системи. На початку 1950-х років процес зрощення партійного та державного апаратів завершився, у Чехословаччині, як і в інших східноєвропейських країнах, сформувалися «партії-держави».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовканич І.І. Чехословаччина в 1945-1948 рр: Нарис історії перехідного періоду / Іван Іванович Вовканич. – Ужгород : Вид-во В. Падяка, 2000. – 352 с.
2. Волокітина Т.В. Москва и Восточная Европа. Становление политических режимов советского типа (1949-1953): Очерки истории / Т.В. Волокітина, Г.П. Мурашко, А.Ф. Носкова, Т.А. Покивайлова. – М. : РОССПЭН, 2002. – 686 с.
3. Записка И.В. Садчиковой В.М. Молотову о проекте новой конституции Югославии // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг.: сб. документов в 2 т. – Т. 1.: 1944-1948 гг. / [отв. ред. Мурашко Г.П.] – М.-Новосибирск: Сибирский хронограф, 1997. – С.325-330.
4. Запись беседы второго секретаря Посольства СССР в Чехословакии Н.Г. Новикова с заместителем главного редактора «Руде право» М. Карны о предстоящем объединении коммунистической и социал-демократической партий и о подготовке к парламентским выборам в стране // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг. – Т. 1... – С. 860-861.
5. Запись беседы Н.Г. Новикова с В. Новым о результатах переговоров представителей КПЧ и ВКП по вопросу о положении национальных меньшинств // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг. – Т. 1... – С. 910-911.
6. Из дневника Л.Ф. Теплова. Из записи беседы с председателем Чешской социалистической партии, министром техники Э. Шлехтой о ситуации в партии // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг.: сб. документов в 2 т. – Т. 2.: 1949-1953 гг. / [отв. ред. Мурашко Г.П.] – М.-Новосибирск : Сибирский хронограф, 1998. – С.353-355.
7. Информационная записка В.Г. Григорьяна И.В. Сталину о положении в социалистической и католической партиях Чехословакии // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг. – Т. 2... – С. 409-416.
8. Информация Р. Сланского в ОВП ЦК ВКП (б) о положении в Чехословакии после выборов в Национальное собрание // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг. – Т. 1... – С.484-486.
9. Конституция СССР 1936 года. – М.: Госюриздат. 1957 / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до документа: http://www.hrono.info/dokum/193_dok/cnst1936.html
10. Письмо председателя правительства ЧСР А. Запотоцкого и заместителя председателя правительства, министра иностранных дел В. Широкого с просьбой о направлении советских специалистов // Восточная Европа в документах российских архивов 1944-1953 гг. – Т.2... – С. 688-689.
11. Почепцов Г. Метафізичний простір тоталітаризму / Г.Почепцов // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 11-12. – С. 99-112.
12. Сообщение Л.С. Баранова председателю Внешнеполитической комиссии ЦК ВКП (б) В.Г. Григорьяну о беседах с руководителями КПЧ К. Готтвальдом и Р. Сланским о итогах проверки членского состава КПЧ и др. // Восточная Европа в документах российских архивов. 1944-1953 гг. – Т.2... – С.88-92.
13. Чехия и Словакия в XX веке: очерки истории: в 2 кн. – Кн.2. / [ред. кол. Э.Г.Задорожнюк, В.В. Марьяна (отв. редактор), Е.П. Серапионова]. – М. : Наука, 2005. – 558 с.
14. Akční výbor parlamentní NF (1948-1951) // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/1. – Sv. 37. – A.J. 288. – 478 L.
15. Československá strana lidova // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/24. – Sv.37. – A.J. 810. – 366 L.
16. Československá strana národně socialistická // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/24. – Sv.36. – A.J. 809. – 381 L.;
17. Československý červený kříž 1950-1951. Řešení kádrových poměrů // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/1. – Sv.28. – A.J. 214. – 46L.
18. Kaplan K. Proměny české společnosti 1948-1960. Část první / Karel Kaplan. – Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007. – 313. s.
19. KSS 1945-1953 // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/24. – Sv.41. – A.J. 834. – 126 L.
20. Maňák J. Vývoj početního stavu a sociálního složení KSČ v letech 1948-1968/ Jiří Maňák // Soudobé dějiny. – 1999. – №4. – S.460-479.
21. Moulis V. Vznik krize a rozpad sovětského bloku v Evropě 1944-1989 / V. Moulis, J.Valenta, J. P. Vykoukal. – Ostrava:

Fmosium servis, 1991. – 372 s.

22. Pešek J. Komunistická strana Slovenska – územná organizácia Komunistickej strany Československa na Slovensku (1948-1989) / Jan Pešek // Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu. Svazek IV. – Praha : Dokořán a Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. – S. 113-145.

23. Pionýrská organizace 1949-1952. // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/1. – Sv.28. – A.J. 210. – 9 L.

24. Reiman M. Sovetska politika a sovětske vedení 1948-1953 / Michal Reiman // Politické procesy v Československu po roce 1945 a «Případ Slánský». – Brno : Prius, 2005. – S.22-32.

25. Sprava komisie na preskúmanie IX. Zjazdu KSS z hľadiska kritiky buržoázneho nacionalizmu. – 2403 kart.

26. Stenoprotokoly. 10 března 1948 (94 schůze). Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé 1946 – 1948 [Elektronický resurs]. – Режим доступа до документа: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/094schuz/s094001.htm>

27. Stenoprotokoly. 18 června 1946 (1 schůze). Ústavodárné Národní shromáždění republiky Československé 1946 – 1948 [Elektronický resurs]. – Режим доступа до документа: <http://www.psp.cz/eknih/1946uns/stenprot/094schuz/s094001.htm>

28. Ústavní zákon č. 150/1948 Sb. ze dne 9. května 1948 – Ústava Československé

republiky [Elektronický resurs]. – Режим доступа до документа: <http://web.mvcr.cz/archiv2008/sbirka/1948/sb52-48.pdf>

29. Volby 1946 do UNS // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/1. – Sv.44. – A.J. 336. – 160 L.

30. Volby 1948 do UNS // NA ČR. Archiv ÚV KSČ. F. č. 100/1. – Sv.45. – A.J. 345. – 167 L.